

WANDA WÓJTOWICZ
Lublin

PROBLEMATYKA PODSTAWY OPODATKOWANIA DOCHODU Z DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

I. WPROWADZENIE

1. Opodatkowanie dochodów z pozarolniczej działalności i gospodarczej może nastąpić albo na podstawie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych¹, albo ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych². Obie ustawy są zbliżone w swoich rozwiązaniach prawnych, zawierają jednak także rozwiązania odmienne, wynikające ze specyfiki obu podatków, a zwłaszcza z faktu, iż podatek dochodowy od osób fizycznych jest podatkiem osobistym, natomiast podatek dochodowy od osób prawnych – podatkiem rzeczowym. Odmienności dotyczą skali podatkowej. Dla osób prawnych jest to skala proporcjonalna, dla fizycznych – poza pewnymi wyjątkami – progresywna szczeblowana. Różnice występują także przy określeniu przedmiotu opodatkowania i ustalaniu podstawy opodatkowania.

2. Kilkuletnie funkcjonowanie podatku dochodowego od osób fizycznych i opartego na nowych zasadach podatku dochodowego od osób prawnych pozwala na próbę wskazania podstawowych kwestii związanych z ustalaniem podstawy opodatkowania w obu podatkach wówczas, gdy opodatkowanie do-

---

¹ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz. U. z 1993 r., Nr 90, poz. 416 z późniejszymi zmianami – ostatnia Dz.U. z 1996 r., Nr 87, poz. 395.

² Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. z 1993 r., Nr 106, poz. 482 z późniejszymi zmianami – ostatnia Dz.U. z 1996 r., Nr 90, poz. 405.

tyczy dochodów uzyskiwanych z prowadzenia przez osoby fizyczne lub prawne działalności gospodarczej. Mimo iż mają wówczas zastosowanie przepisy dwóch odrębnych ustaw podatkowych, trudności i wątpliwości przy ustalaniu podstawy opodatkowania są najczęściej wspólne. Zagadnienie ustalania podstawy opodatkowania jest ściśle związane ze wskazaniem przedmiotu opodatkowania. Podstawa opodatkowania – jako konkretyzacja przedmiotu podatku – nie może być przecież oderwana i niezależna od tego przedmiotu.

3. Zarówno podatek dochodowy od osób fizycznych, jak i prawnych został skonstruowany jako podatek typu *d o c h o d o w e g o*³. Oznacza to, że źródłem poboru obu podatków powinien być dochód osiągnięty przez podatnika, a opodatkowanie powinno nastąpić w toku tworzenia tego dochodu i w sposób ostateczny – wówczas gdy znana jest ostateczna wielkość uzyskanego dochodu. To podstawowe założenie jest na tyle jednoznaczne, iż powinno usuwać wszelkie wątpliwości dotyczące przedmiotu i podstawy opodatkowania. Tak jednak nie jest.

W treści obowiązujących aktów prawnych dotyczących obu podatków dochodowych jest wiele sformułowań nieprecyzyjnych, nie dopracowanych i niekonsekwentnych, które budzą wątpliwości interpretacyjne, dopuszczają możliwość różnego ich stosowania. Zdarzają się nawet rozwiązania wyraźnie błędne, szkodliwe gospodarczo i społeczne.

Konfrontacja przewidzianych w ustawach o podatkach dochodowych rozwiązań prawnych z wymaganiami wynikającymi z teoretycznego charakteru tych podatków pozwala na wskazanie trzech podstawowych kwestii związanych z podstawą opodatkowania, które wywołują wiele nieporozumień i wątpliwości:

1) co powinno stanowić podstawę opodatkowania w podatkach dochodowych (można ją nazwać umownie „modelem podstawowym”)?

2) czy i w jakich sytuacjach podstawa opodatkowania może być określona inaczej, odmiennie niż zakłada „model podstawowy”?

3) w jaki sposób można ustalić podstawę opodatkowania i jakie elementy kształtują kwotę będącą podstawą obliczenia podatku?

---

³ Na temat istoty podatków dochodowych i przychodowych zob. A. K o s t e c k i, *Podatki przychodowe i dochodowe*, [w:] *System instytucji prawno-finansowych w PRL*, t. III, Warszawa 1985, s. 267 nn., 280 nn.; por. także uwagi J. Małeckiego na temat charakteru przedmiotu i podstawy obu podatków dochodowych [w:] A. G o m u ł o w i c z, J. M a ł e c k i, *Podatki i prawo podatkowe*, Poznań 1995, s. 347 nn., 372-380.

Trzy wskazane problemy są istotne w obu polskich podatkach dochodowych. Ze względu na specyfikę obu podatków, rozwiązania prawne nie zawsze mogą być identyczne, chociaż wykazują wiele podobieństw. Można je zaobserwować zwłaszcza w uregulowaniach dotyczących opodatkowania dochodów z prowadzonej przez podatnika działalności gospodarczej.

II. PODMIOTOWY ZAKRES PODATKÓW DOCHODOWYCH OD OSÓB FIZYCZNYCH I OD OSÓB PRAWNYCH

1. Oba polskie podatki dochodowe miały być w swoim założeniu powszechne i równe. To założenie przesądziło o bardzo szerokim przedmiotowym i podmiotowym zakresie podatku. Na podstawie rozwiązań ustawowych tylko w trzech sytuacjach uzyskiwania dochodów nie pobiera się podatków dochodowych.

Pierwsza sytuacja dotyczy dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej i leśnej. Podmioty uzyskujące takie dochody podlegają podatkowi rolnemu lub leśnemu⁴. Podatkiem dochodowym są jednak objęte dochody z tzw. działów specjalnych produkcji rolnej (upraw i hodowli)⁵.

Druga sytuacja odnosi się do dochodów ze źródeł, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy, np. z hazardu, paserstwa lub innych przestępstw, a także z czynów nieetycznych; opodatkowanie takich dochodów byłoby równoznaczne, przynajmniej w pewnym stopniu, z ich legitymizacją, co jest bardziej szkodliwe społecznie niż niepobranie od nich podatku.

Trzecia sytuacja odnosi się do osób fizycznych, które uzyskują dochody z tytułu nabycia spadku lub darowizny – o ile osoby takie podlegają przepisom ustawy o podatku od spadków i darowizn⁶.

2. Podmiotowy zakres podatku dochodowego od osób fizycznych obejmuje osoby fizyczne, w tym także działające jako spółki nie mające osobowości

---

⁴ Są one odpowiednio opodatkowane podatkiem rolnym, uregulowanym ustawą z dnia 15 listopada 1984 roku o podatku rolnym (Dz.U. z 1993 r., Nr 94, poz. 431 z późniejszymi zmianami) i podatkiem leśnym, uregulowanym ustawą z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. Nr 101, poz. 444 z późniejszymi zmianami).

⁵ Zostały one imiennie wskazane w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych (art. 2 ust. 3), a szczegółowe kwestie dotyczące zakresu opodatkowania tych działów określono w przepisach wykonawczych.

⁶ Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, Dz.U. Nr 45, poz. 257 z późniejszymi zmianami.

prawnej, a podmiotowy zakres podatku dochodowego od osób prawnych obejmuje wszystkie osoby prawne bez względu na ich formę organizacyjną (spółki, przedsiębiorstwa, spółdzielnie) i rodzaj zaangażowanego kapitału (prywatny, spółdzielczy, państwowy, zarówno krajowy jak i zagraniczny). Podatek dotyczy także jednostek organizacyjnych nie mających osobowości prawnej, z wyjątkiem spółek nie mających osobowości prawnej. Spółki takie są w istocie zespołem osób fizycznych i osoby te płacą – stosownie do swoich udziałów – podatek dochodowy od osób fizycznych. Warunkiem niezbędnym do płacenia podatków⁷ jest uzyskiwanie dochodów z różnych źródeł przychodów.

3. W obu podatkach dochodowych podatnicy mogą podlegać nieograniczonemu lub ograniczonemu obowiązkowi podatkowemu.

Podatnicy podatku dochodowego od osób prawnych, którzy mają siedzibę lub zarząd na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, podlegają n i e o g r a n i c z o n e m u obowiązkowi podatkowemu, co powoduje, że podatek dotyczy całości ich dochodów, bez względu na miejsce ich osiągnięcia (zarówno w kraju jak i za granicą).

Natomiast podatników, których siedziba lub zarząd znajduje się za granicą, dotyczy o g r a n i c z o n y obowiązek podatkowy, który wiąże się z opodatkowaniem jedynie dochodów osiągniętych na terenie Polski.

Za terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uważa się – w rozumieniu obu ustaw⁸ – także strefę ekonomiczną położoną poza polskim morzem terytorialnym, w której Rzeczpospolita wykonuje prawa do eksploatacji oraz badań dna morskiego i zasobów naturalnych.

4. Zakres podmiotowy podatku dochodowego od osób prawnych jest jednak zawężony przez w y ł ą c z e n i e spod opodatkowania Narodowego Banku Polskiego oraz funduszy celowych utworzonych na podstawie odrębnych ustaw, a także przedsiębiorstw międzynarodowych i innych podmiotów gospodarczych utworzonych na podstawie umów i porozumień międzynarodowych. Podatku nie płaci Skarb Państwa i jednostki budżetowe oraz gminy w zakresie dochodów własnych⁹.

---

⁷ Wyjątkowo – w sytuacji określonej w art. 21 i 22 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych – opodatkowaniu podlegają przychody.

⁸ Art. 5 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 4 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

⁹ Od 1995 r. na podstawie nowelizacji ustawy zwolnione zostały od podatku także dwie

Pobieranie podatku od Skarbu Państwa i jednostek budżetowych oraz gmin nie miałyby żadnego uzasadnienia, skoro prawie wszystkie wpływy z tego podatku zasilają właśnie budżet państwa, a w pozostałej części budżety gmin.

Podatkowi podlegają jednak – w zasadzie – dochody gospodarstw pomocniczych jednostek budżetowych. Gospodarstwa pomocnicze, funkcjonujące przy takich jednostkach budżetowych jak szkoły, placówki opiekuńcze i wychowawcze, placówki służby zdrowia i inne imiennie wskazane w ustawie, mogą być zwolnione od podatku, jeżeli wszystkie dochody przeznaczą na poprawę wyżywienia w tych jednostkach lub na zwiększenie środków obrotowych, a także inwestycje w samym gospodarstwie pomocniczym.

5. Osoby fizyczne będące podatnikami podatku dochodowego podlegają n i e o g r a n i c z o n e m u obowiązkowi podatkowemu wówczas, gdy na stałe zamieszkują w Polsce lub przebywają w kraju dłużej niż 183 dni w ciągu roku podatkowego. Podobnie jak w podatku dochodowym od osób prawnych, nieograniczony obowiązek podatkowy oznacza, iż opodatkowaniu podlegają w Rzeczypospolitej Polskiej zarówno dochody uzyskane na terenie kraju, jak i poza granicami. Może to prowadzić do podwójnego opodatkowania tego samego dochodu, jeżeli w kraju uzyskania dochodu jest też pobierany podobny podatek. Podwójnemu opodatkowaniu zapobiegają jednak umowy, jakie Rzeczypospolita Polska zawarła w tym celu z wieloma państwami, a także oparta na zasadzie wzajemności praktyka międzynarodowa, polegająca na zwolnieniu od podwójnego opodatkowania dochodów uzyskiwanych za granicą przez osoby krajowe (tak osoby fizyczne, jak i prawne).

Nieograniczony obowiązek podatkowy nie dotyczy tych osób fizycznych, które przybyły do Polski w celu podjęcia zatrudnienia w różnego typu zagranicznych spółkach i przedsiębiorstwach działających na terenie kraju. Nie obejmuje także osób korzystających z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych i konsularnych¹⁰. Obie te grupy osób fizycznych, mimo iż przebywają w kraju w ciągu roku podatkowego dłużej niż 183 dni, nie podlegają

---

agencje powołane w związku z inwestycjami gospodarczymi: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Agencja Budowy i Eksploatacji Autostrad.

¹⁰ Na podstawie konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z dnia 18 kwietnia 1961 r. (Dz.U. z 1965 r., Nr 37, poz. 232 – załącznik) i konwencji o stosunkach konsularnych z dnia 24 kwietnia 1963 r. (Dz.U. z 1982 r., Nr 13, poz. 98 – załącznik) oraz dwustronnych umów międzynarodowych pracownicy placówek dyplomatycznych, konsularnych i innych, korzystający z immunitetów i przywilejów dyplomatycznych i konsularnych, są zresztą zwolnieni z płacenia podatków nawet od dochodów uzyskiwanych w Polsce.

opodatkowaniu od dochodów uzyskiwanych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej.

Osoby fizyczne zamieszkałe na stałe za granicą, a także pracujące w Polsce w przedsiębiorstwach zagranicznych podlegają opodatkowaniu tylko od dochodów uzyskiwanych w Polsce. Jest to tzw. ograniczony obowiązek podatkowy, gdyż jego zakres został zawężony do granic Rzeczypospolitej Polskiej.

III. PRZEDMIOTOWY ZAKRES PODATKÓW DOCHODOWYCH OD OSÓB FIZYCZNYCH I OD OSÓB PRAWNYCH

1. Przedmiotem opodatkowania w obu podatkach dochodowych jest z reguły **d o c h ó d**, a tylko wyjątkowo **p r z y c h ó d**.

W podatku dochodowym od osób fizycznych przedmiotem opodatkowania są różne rodzaje dochodów uzyskiwanych przez podatnika z poszczególnych źródeł przychodów z wyjątkiem takich, które pochodzą ze źródeł nie objętych tym podatkiem lub są zwolnione z podatku dochodowego. Dochody objęte zwolnieniami są taksatywnie wskazane w ustawie¹¹. Jeżeli podatnik podatku dochodowego od osób fizycznych uzyskuje dochody z kilku źródeł przychodów, przedmiotem opodatkowania jest **s u m a d o c h ó w** ze wszystkich tych źródeł, które podlegają łącznemu opodatkowaniu. Do sumy dochodów nie wlicza się jednak takich dochodów, które są opodatkowane w postaci przychodów, a nie dochodów. Są one opodatkowane odrębnie i proporcjonalnie do wysokości przychodu.

Odrębnemu opodatkowaniu podlegają także dochody, które nie mają pokrycia w ujawnionych źródłach przychodu.

W kilku sytuacjach – taksatywnie wskazanych w ustawie¹² – przedmiotem opodatkowania jest przychód, a nie dochód uzyskiwany przez osoby fizyczne. Przychód może być przedmiotem opodatkowania także wówczas, gdy jest uzyskany z działalności gospodarczej. Dotyczy to dwóch sytuacji związanych z tzw. uproszczonymi formami podatku dochodowego od osób fizycznych, którymi może być „ryczałt ewidencjonowany” i karta podatkowa.

---

¹¹ Art. 21 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych zawiera w wersji obowiązującej w 1996 r. aż 48 zwolnień od podatku. Mają one różny charakter i można wśród nich wyróżnić zwolnienia społeczne, stymulacyjne, wynikające z faktu, iż uzyskany przychód nie wiąże się z osiągnięciem dochodu, i zwolnienia szczególne.

¹² Są one wskazane w art. 28, 29, 30 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

Skorzystanie z takiej formy opodatkowania jest prawem, a nie obowiązkiem podatnika i dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą w stosunkowo niewielkim zakresie w dziedzinach wskazanych w przepisach wykonawczych¹³.

2. Przedmiotem opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych jest dochód bez względu na rodzaj źródeł przychodu, oczywiście z wyłączeniem dochodów nie podlegających temu podatkowi. W przypadku przychodów pochodzących z praw autorskich, wynalazczych, praw do znaków towarowych i wzorów zdobniczych, należących do podatników podlegających ograniczonemu obowiązkowi podatkowemu (czyli osób zagranicznych), opodatkowaniu podlega przychód. Także przychód stanowi przedmiot opodatkowania, gdy pochodzi z dywidend i udziałów w zyskach osób prawnych mających siedzibę na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Rozwiązanie to jest analogiczne jak w przypadku podatku dochodowego od osób fizycznych.

3. Przy opodatkowaniu osób fizycznych przedmiotem podatku jest suma dochodów z poszczególnych źródeł przychodów podlegających łączeniu. W sytuacji gdy podatnik w roku podatkowym ponosi stratę ze źródła przychodu, stratę tę pokrywa się w trzech równych częściach z dochodu uzyskanego z tego samego źródła w najbliższych trzech kolejnych latach podatkowych. Takie rozliczenie straty stosuje się nawet wówczas, gdy dochód uzyskany z tego samego źródła w roku następnym po roku, w którym podatnik poniósł stratę, wystarczyłby na całe jej pokrycie.

Odliczenie straty na analogicznych zasadach dotyczy tych podatników, którzy podlegają zryczałtowanej formie opodatkowania w postaci tzw. ryczałtu ewidencjonowanego.

Możliwość odliczania poniesionych strat nie obejmuje jednak strat powstałych przy sprzedaży rzeczy i praw majątkowych oraz oczywiście strat ze źródeł przychodu, z których dochody są wolne od podatku dochodowego (zarówno nie podlegające temu podatkowi, jak i zwolnione od niego).

Począwszy od 1994 r. niemożliwe jest też potrącanie strat powstałych w jednym źródle przychodu z sumy dochodów uzyskanych z innych źródeł, co było dopuszczalne w pierwotnej wersji ustawy.

---

¹³ Uregulowane rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 14 grudnia 1995 r. w sprawie zryczałtowanego podatku dochodowego od przychodów ewidencjonowanych oraz od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. z 1995 r., Nr 148, poz. 719 i z 1996 r., Nr 3 5, poz. 153).

4. Przy opodatkowaniu osób prawnych dochodem jest nadwyżka sumy przychodów nad kosztami ich uzyskania¹⁴. Jeżeli kwota uzyskania przychodu są większe od sumy przychodu, wówczas zaistniała różnicę (stratę) – podobnie jak przy opodatkowaniu osób fizycznych – uwzględnia się w równych częściach w ciągu następnych trzech lat podatkowych.

5. Rok podatkowy w podatku dochodowym od osób fizycznych pokrywa się z rokiem kalendarzowym.

Rokiem podatkowym, w myśl ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, może być albo rok kalendarzowy, albo kolejne 12 miesięcy.

Ustalenia roku podatkowego w postaci kolejnych 12 miesięcy, innych niż rok kalendarzowy, dokonuje się na wniosek podatnika złożony w przewidzianym w ustawie terminie 30 dni od zakończenia poprzedniego roku podatkowego.

6. Dla przedmiotowego zakresu podatków dochodowych, zarówno obciążających osoby fizyczne jak prawne, istotne znaczenie mają zwolnienia przedmiotowe. Ich katalog jest bardzo obszerny. Był on zresztą wielokrotnie zmieniany, poszerzany i korygowany tak w drodze ustawowej, jak w rozporządzeniach wykonawczych. Zwolnienia można podzielić na kilka odrębnych grup. Niektóre z nich występują tylko przy opodatkowaniu osób fizycznych, inne są stosowane dla osób prawnych.

Dla podatników prowadzących działalność gospodarczą bardzo istotne są zwolnienia o charakterze s t y m u l a c y j n y m. U podstaw tych zwolnień mogą leżeć przesłanki społeczne, np. zwolnienie od podatku dochodowego osób prawnych, gdy celem statutowym tych osób jest działalność naukowa, oświatowa itp., a uzyskane dochody są przeznaczone na takie cele statutowe. Przesłanki stymulacyjnych zwolnień podatkowych mogą być także gospodarcze, np. zwolnienia dochodów uzyskiwanych ze sprzedaży nieruchomości wchodzących w skład gospodarstw rolnych.

Druga – ważna dla podatników prowadzących działalność gospodarczą – grupa zwolnień dotyczy p r z y c h o d ó w, k t ó r e n i e s ą z w i ą z a n e z u z y s k i w a n i e m r z e c z y w i s t y c h d o c h o d ó w, np. różnego rodzaju odszkodowania.

---

¹⁴ Nie wlicza się jedynie tych przychodów, które stanowią odrębny przedmiot opodatkowania podatkiem dochodowym (tj. praw autorskich i pokrewnych, przysługujących w Rzeczypospolitej Polskiej osobom zagranicznym, oraz udziałów osób prawnych w zyskach innych osób prawnych).

Istotne dla podmiotów prowadzących działalność gospodarczą są także zwolnienia wynikające z prawa lub zwyczajów międzynarodowych, np. dochody osób zagranicznych uzyskiwane w Polsce z tytułu działalności finansowanej z funduszy międzynarodowych.

IV. PODSTAWA OPODATKOWANIA W PODATKACH DOCHODOWYCH

1. Przyjęcie za przedmiot opodatkowania w podatkach dochodowych uzyskiwanego przez podatnika dochodu, a tylko wyjątkowo przychodu wpływa na określenie podstawy opodatkowania. Jest nią z reguły wyrażona w pieniądzu wartość dochodu osiąganego przez podatnika w okresie rozliczeniowym (czyli roku podatkowym) ze źródeł przychodu objętych podatkiem dochodowym pomniejszona o przysługujące podatnikowi ulgi.

Wielkość przychodu uzyskiwanego przez podatnika w roku podatkowym może być tylko wyjątkowo traktowana jako podstawa opodatkowania.

Przy ustalaniu podstawy opodatkowania w podatkach dochodowych mogą powstawać wątpliwości teoretyczne i trudności praktyczne dotyczące trzech podstawowych kwestii:

- 1) jaka część osiągniętego przez podatnika przychodu stanowi jego dochód;
- 2) czy i jakie są możliwości rzetelnego i precyzyjnego ustalenia wielkości dochodu stanowiącego podstawę opodatkowania;
- 3) w jakim zakresie osiągnięty przez podatnika dochód może i powinien być pomniejszony z tytułu ulg podatkowych.

2. Dla ustalenia wielkości dochodu będącego podstawą opodatkowania istotne jest uwzględnienie poniesionych przez podatnika **k o s z t ó w u z y s k a n i a p r z y c h o d u**.

Wątpliwości pojawiają się już przy odpowiedzi na pytanie, jakie wydatki poniesione przez podatnika mogą być traktowane jako koszty uzyskania przychodu, a tym samym kształtujące wielkość dochodu. Czy są to tylko wydatki niezbędne dla uzyskania przychodu, czy także inne związane tylko pośrednio z osiąganym przychodem?

Przy prowadzeniu działalności gospodarczej istnieje możliwość precyzyjnego i dokładnego obliczenia podstawy opodatkowania. Podatnicy będący osobami prawnymi lub jednostkami organizacyjnymi nie mającymi osobowości prawnej są zobowiązani do prowadzenia dokładnej księgowej ewidencji zarówno wszelkich przychodów, jak ponoszonych wydatków.

Podatnicy będący osobami fizycznymi, a rozliczający się z podatku dochodowego na zasadach ogólnych, zobowiązani są do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów. W obu sytuacjach możliwe jest rejestrowanie nie tylko wszystkich otrzymywanych przychodów, ale także ponoszonych wydatków i klasyfikowanie ich na takie, które są uwzględniane jako koszty – można je nazwać wydatkami „potrącalnymi” – i takie, które nie są traktowane jako koszty uzyskiwania przychodu – czyli wydatki „niepotrącalne”.

Oczywiście nawet przy prowadzeniu księgowości mogą rodzić się wątpliwości, czy konkretny wydatek należy uznać za potrącalny (koszt), czy też niepotrącalny, który nie może być traktowany jako koszt uzyskania przychodu. Wątpliwości takie powstają mimo ustawowego wskazania, które wydatki nie mogą być uznane jako koszty uzyskania przychodu. Ustawowy katalog wydatków, które nie mogą być traktowane jako koszty, jest wprawdzie bardzo obszerny¹⁵, ale i tak nie eliminuje licznych wątpliwości powstających w praktyce i powodujących różne interpretacje organów podatkowych, a nawet różne stanowiska sądów orzekających w sprawach podatkowych.

Ustalanie kosztów na podstawie prowadzonej księgowości można nazwać metodą kosztów rzeczywistych, która pozwala na obliczenie także rzeczywistych dochodów podatnika. Przy tej metodzie – mimo istniejących trudności i wątpliwości – istnieje możliwość rozgraniczenia wydatków potrącalnych i niepotrącalnych. U podstawy takiego podziału wydatków (kosztów) leży cywilistyczne w istocie rozróżnienie nakładów koniecznych, pożytecznych i zbędnych dla uzyskania określonego przychodu.

Wydatki konieczne i pożyteczne są uwzględniane, tj. odliczane od wielkości przychodów i stanowią koszty jego uzyskania. Natomiast wydatki zbędne, mimo iż poniesione przez podatnika, nie są odejmowane od wielkości przychodu, czyli nie stanowią kosztów jego uzyskania, a tym samym podlegają opodatkowaniu.

3. Wydatki, które można by nazwać **k o n i e c z n y m i**, to takie, które trzeba ponieść, aby uzyskać przychód. Należą do nich zarówno:

a) koszty rzeczowe – np. związane z produkcją prowadzoną przez podatnika, czyli koszty materiałów, surowców, paliw, amortyzacji, transportu itd.;

---

¹⁵ Art. 23 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 16 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

b) koszty osobowe – tj. koszty związane z pracą ludzką, zaangażowaną w proces działalności gospodarczej, mającą przynieść określone przychody, np. płace, składki z tytułu ubezpieczeń pracowników wpłacane do ZUS-u;

c) koszty finansowe – czyli różnego rodzaju obciążenia i narzuty w kalkulowane w koszty, nie stanowiące ani kosztów osobowych, ani rzeczowych; należą do tej grupy np. kwoty przekazywane tytułem odpisów podstawowych na tworzenie funduszy socjalnego i mieszkaniowego, niektóre opłaty i podatki, płacone czynsze itd.

Za p o ż y t e c z n e należy uznać takie wydatki, które nie są niezbędne dla uzyskania przychodu, ale ich zrealizowanie wpływa korzystnie na wielkość tego przychodu. Do takich należy zaliczyć np. koszty reklamy i reprezentacji, wydatkowane do pewnej rozsądnej wysokości.

Podatnik może jednak ponosić jeszcze inne wydatki. Można je określić jako zbędne dla uzyskania przychodu. Takie wydatki nie są traktowane jako koszty podlegające potrąceniu, czyli nie uwzględnia się ich w ustalaniu wielkości dochodu podatnika, mimo że faktycznie zmniejszają one wielkość tego dochodu.

Do wydatków z b ę d n y c h zaliczyć można:

1) wydatki zawinione przez podatnika, np. odszkodowania za wypadki przy pracy, kary umowne, odsetki za zwłokę, grzywny i kary pieniężne (np. za zanieczyszczanie środowiska itp.);

2) większość wydatków związanych z powiększaniem lub ulepszeniem źródeł przychodów – np. wydatki inwestycyjne¹⁶, w tym także poniesione na nabycie udziału lub akcji w spółce, spłatę kredytów zaciągniętych na powiększenie źródła przychodów i inne;

---

¹⁶ Nakłady inwestycyjne należy oczywiście traktować jako pożyteczne dla źródła przychodów, ale są one związane z jego rozszerzeniem i zwiększeniem, nie zaś z zachowaniem dotychczasowej wielkości źródła przychodu, a tym samym wielkości dochodu podatnika; zgodnie z treścią rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 stycznia 1994 r. w sprawie odliczeń od dochodu wydatków inwestycyjnych oraz obniżek podatku dochodowego (Dz.U. Nr 18, poz. 62 z późniejszymi zmianami, ostatnia Dz. U. Nr 89, z 1995 r., poz. 445), zwanego dalej rozporządzeniem inwestycyjnym, nakłady inwestycyjne mogą być jednak uwzględniane jako ulgi, o które obniża się podstawę opodatkowania.

3) wydatki nie związane ze źródłem przychodu, np. darowizny i ofiary¹⁷ oraz wpłaty na różne fundusze, chyba że obowiązek lub możliwość tworzenia takich funduszy i zaliczania ich do kosztów określają odrębne ustawy.

Pierwsza z wymienionych grup wydatków, traktowanych jako zbędne, czyli wydatki zawinione przez podatnika, oczywiście nie powinny być w żadnym wypadku uwzględniane jako koszty uzyskania przychodu i powinny być opodatkowane. Jednakże wydatki wskazane w punktach 2 i 3 są w istocie bardzo korzystne ze względu na rozwój gospodarki kraju i potrzeby ogólnospołeczne. Wydatki inwestycyjne, mimo że nie stanowią kosztu już uzyskanego przychodu, powinny być uwzględniane przy obliczaniu podatku. Od 1994 r. część takich wydatków – na podstawie rozporządzenia inwestycyjnego – jest odliczana jako ulgi kształtujące podstawę obliczania podatku dochodowego tak od osób fizycznych, jak prawnych prowadzących działalność gospodarczą.

4. Zarówno w podatku dochodowym od osób fizycznych, jak prawnych¹⁸ przyjęto założenie, iż kosztami uzyskania są koszty poniesione w celu osiągnięcia przychodów z wyjątkiem takich, których nie uwzględnia się na podstawie ustawowego wyłączenia. Oznacza to, że należy uwzględnić w s z e l k i e wydatki, jeżeli nie są imiennie wskazane w samej ustawie jako takie, które nie mogą być uznane za koszty uzyskania przychodów. Niedopuszczalna jest tym samym jakakolwiek interpretacja rozszerzająca zakres zawartych w ustawie wyłączeń. Powyższe założenie spowodowało jednak bardzo szerokie ujęcie katalogu tych wydatków, które nie mogą być uznane za koszty. Katalog ten był zresztą wielokrotnie korygowany, zmieniany i rozszerzany. Jest obecnie bardzo obszerny, kazuistyczny i drobiazgowy.

Drobiazgowo i szczegółowo ujęcie sytuacji, w których wydatki ponoszone przez osobę prawną lub fizyczną prowadzącą działalność gospodarczą nie są traktowane jako koszty uzyskania przychodów, powoduje jednak ciągłe korekty i zmiany. Mimo to, a może właśnie dlatego, rodzą się kolejne wątpliwości i trudności interpretacyjne. Jednocześnie regulacje ustawowe tracą w dużym stopniu swój ogólny i uniwersalny charakter.

---

¹⁷ Nie podlegają jednak opodatkowaniu darowizny na ściśle wskazane w ustawie cele o charakterze wyższej użyteczności, takie jak: oświatowe, naukowe, charytatywne, kultu religijnego itp., nie przekraczające 10% lub 15% uzyskanego dochodu; stanowią one więc ulgę, o którą obniża się podstawę opodatkowania.

¹⁸ Por. art. 22 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych i art. 15 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

5. Oprócz metody ustalania rzeczywistych dochodów osiągniętych przez podatników prowadzących działalność gospodarczą możliwe jest korzystanie z s z a c u n k o w e j metody określania dochodu do opodatkowania.

W podatku dochodowym od osób fizycznych metoda ta może być zastosowana zamiast metody obliczania kosztów rzeczywistych dla podatników zajmujących się działalnością gospodarczą w zakresie wyspecjalizowanych działów produkcji rolnej, a rezygnujących z prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów.

Szacunkowa metoda ustalania dochodu ma zastosowanie także do opodatkowania dochodów osób fizycznych, gdy dochody te nie mają pokrycia w ujawnionych źródłach przychodu. Jest to szczególna sytuacja, ale może odnosić się także do dochodów z działalności gospodarczej. Opodatkowanie ma wówczas charakter w gruncie rzeczy sankcyjny. Stosuje się wprawdzie skalę proporcjonalną, ale stawka wynosi aż 75% oszacowanego dochodu, a podatek nabiera cech podatku konsumpcyjnego, gdyż punktem wyjścia do ustalenia podstawy opodatkowania jest poziom wydatków podatnika w zestawieniu z deklarowaną (ujawnioną) wielkością dochodów.

Przy opodatkowaniu dochodów osób prawnych metoda szacunkowa ma zastosowanie tylko wówczas, gdy ustalenie dochodu (ewentualnie straty) na podstawie prowadzonej ewidencji rachunkowej nie jest możliwe. Natomiast przy prowadzeniu przez osoby prawne wyspecjalizowanych działów produkcji rolnej dochód ustala się metodą kosztów rzeczywistych.

6. Podstawą opodatkowania może być także p r z y c h ó d uzyskiwany przez podatnika podatku dochodowego od osób fizycznych i od osób prawnych. Dotyczy to także prowadzenia działalności gospodarczej. Katalog sytuacji, w których podstawę opodatkowania stanowi przychód, jest jednak w obu przypadkach różny.

Osoby f i z y c z n e prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą mogą być opodatkowane w sposób uproszczony w formie tzw. ryczałtu ewidencjonowanego. Podstawę opodatkowania stanowi wówczas wielkość przychodu uzyskanego w ciągu roku podatkowego z prowadzonej działalności. Ryczałt ewidencjonowany stosowany jest do podatników rozpoczynających działalność gospodarczą oraz do takich, którzy w poprzednim roku podatkowym osiągnęli przychody nie przekraczające ustalonego corocznie maksimum¹⁹. Korzystanie z ryczałtu ewidencjonowanego jest prawem, a nie obo-

¹⁹ W 1996 r. są to podatnicy, którzy w 1995 r. osiągnęli przychody do 208 000 zł.

wiązkiem podatnika. Podatnik opodatkowany ryczałtem ewidencjonowanym może korzystać z przewidzianych w ustawie ulg podatkowych²⁰.

Prowadzenie działalności gospodarczej przez osoby fizyczne na niewielką skalę może być także opodatkowane w formie karty podatkowej. Jest ona formą ryczałtu podatkowego, z której można skorzystać przy wykonywaniu rzemiosła, usług i handlu, a także wolnych zawodów służby zdrowia²¹. Ryczałt oznacza rezygnację z ustalania podstawy opodatkowania, a wysokość podatku, przy zastosowaniu stawki kwotowej, jest niezależna od wysokości osiągniętych przez podatnika przychodów czy dochodów.

Fizyczne osoby zagraniczne mogą uzyskiwać w Polsce przychody z praw do projektów wynalazczych, znaków towarowych, udostępniania tajemnicy receptury czy procesu produkcyjnego itp.²² We wszystkich wskazanych sytuacjach uzyskiwane przychody wynikają z praw majątkowych, ale pośrednio łączą się z działalnością gospodarczą. Opodatkowuje się wówczas przychód, nie łączy się go z innymi uzyskiwanymi przychodami czy dochodami i nie stosuje się pomniejszenia podstawy opodatkowania z tytułu ulg podatkowych.

Podobnie traktowane są uzyskiwane w Polsce przychody osób fizycznych tak krajowych, jak zagranicznych²³ z udziałów w zyskach osób prawnych. Uzyskiwanie takich przychodów (a zarazem dochodów) wynika wprawdzie

---

Maksimum dotyczy zarówno prowadzących działalność samodzielnie, jak i działających w formie spółki cywilnej. Łączna suma przychodów wszystkich współników nie może przekroczyć tej kwoty. Szczegółowe uregulowania na 1996 r. zawarte są w rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 14 grudnia 1995 r. w sprawie zryczałtowanego podatku dochodowego od przychodów ewidencjonowanych oraz od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. Nr 148, poz. 7 I 9; zm. Dz.U. z 1996 r., Nr 35, poz. 153); korzystanie z ryczałtu ewidencjonowanego jest prawem, a nie obowiązkiem podatnika, który może zrzec się tej uproszczonej formy opodatkowania. Wówczas – zależnie od okoliczności – może być opodatkowany na zasadach ogólnych lub przy zastosowaniu innej formy uproszczonej (tzw. karty podatkowej); por. krytyczny artykuł R. Mastalskiego *Ryczałt w podatku dochodowym od osób fizycznych*, („Monitor Podatkowy”, 1994, nr 7, s. 193-197).

²⁰ Art. 30 ust. 1 pkt 6, ust. 3, 4 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

²¹ Począwszy od 1 stycznia 1997 r. stosowanie karty podatkowej przy wykonywaniu wolnego zawodu służby zdrowia nie jest już możliwe. Wynika to z wprowadzenia zdrowotnych ulg podatkowych w podatku dochodowym od osób fizycznych i wynikającego z tego obowiązku prowadzenia ewidencji usług i porad medycznych.

²² Art. 29 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

²³ W stosunku do osób zagranicznych tylko wówczas, gdy umowy międzynarodowe zapobiegające podwójnemu opodatkowaniu nie przewidują innych zasad opodatkowania.

z posiadanych praw majątkowych, ale pośrednio może wiązać się z prowadzeniem działalności gospodarczej przez osoby fizyczne.

Łączna wielkość wszystkich przychodów uzyskanych z wymienionych źródeł nie ma znaczenia dla ustalenia rocznej podstawy opodatkowania przy podatku dochodowym od osób fizycznych. Nie wpływa więc na zastosowanie wyższej stawki podatkowej przy stosowanej progresji. Opodatkowanie przychodów jest bowiem oparte na skali proporcjonalnej, a stawki są zdecydowanie niższe niż przy opodatkowaniu dochodów z zastosowaniem progresji. Stawki są zróżnicowane dla poszczególnych rodzajów przychodów. W ryczałcie ewidencjonowanym ich ustawowe maksimum wynosi 12% przychodu. W pozostałych przypadkach opodatkowanie przychodu, gdy wiąże się on z prowadzeniem działalności gospodarczej, a wynika z praw majątkowych (np. udziału w zyskach osób prawnych czy udostępniania receptury), stosuje się stawkę 20% przychodu.

Przy opodatkowaniu osób prawnych prowadzących działalność gospodarczą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przychód może stanowić podstawę opodatkowania tylko w dwóch sytuacjach:

- gdy zagraniczna osoba prawna uzyskuje przychody z praw do projektów wynalazczych, znaków towarowych, udostępniania tajemnicy receptury itp.;
- gdy osoba prawna uzyskuje przychody z tytułu udziału w zyskach innych osób prawnych mających siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej.

W obu przypadkach opodatkowanie jest odrębne, nie stosuje się pomniejszeń podstawy opodatkowania z tytułu ulg podatkowych, a podatek wynosi 20% osiągniętego przychodu.

V. ULGI PODATKOWE JAKO CZYNNIK KSZTAŁTUJĄCY PODSTAWĘ OBLICZENIA PODATKU DOCHODOWEGO

1. Podstawa opodatkowania w podatku dochodowym od osób fizycznych często różni się w swojej wielkości od podstawy obliczenia podatku. Obliczając podatek uwzględnia się minimum wolne od podatku²⁴, a także

---

²⁴ W polskim podatku dochodowym od osób fizycznych minimum – jak wiadomo – jest uwzględniane nie drogą bezpośredniego zwolnienia od podatku minimalnego dochodu, ale pośrednio poprzez obniżenia podatku do dochodu mieszczącego się w pierwszym przedziale skali progresywnej o wskazaną na dany rok kwotę (rewaloryzowaną z uwzględnieniem inflacji). Praktycznie obniżka dokonywana jest w postaci pomniejszenia miesięcznych zaliczek na podatek o 1/12 tej kwoty (art. 32 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych).

poniejszenia podstawy o przysługujące podatnikowi ulgi. Dotyczą one wszystkich podatników, niezależnie od tego, czy dochody przez nie osiągnęte pochodzą z działalności gospodarczej, czy z innych źródeł przychodu.

Przewidziane w obu ustawach, a także w przepisach wykonawczych ulgi podatkowe mają różnorodny charakter. Ich katalog i szczegółowe rozwiązania są corocznie zmieniane i korygowane, zwłaszcza w zakresie ulg odnoszących się do osób fizycznych. W początkowym okresie obowiązywania ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych zmiany były dokonywane nawet w ciągu roku podatkowego. Niestabilność rozwiązań prawnych dotyczących ulg podatkowych jest przyczyną powstawania ciągle nowych wątpliwości²⁵ i braku pełnej precyzyjnej i wyczerpującej informacji o możliwości ich stosowania. Większość podatników nie ma możliwości wykorzystania przysługujących im ulg, gdyż nie wie o ich istnieniu, nie zna rozwiązań szczegółowych lub dowiaduje się o nich za pośrednictwem środków przekazu w okresie poprzedzającym składanie rocznych zeznań podatkowych, a więc już po zakończeniu roku podatkowego, w którym można było z konkretnej ulgi skorzystać.

2. Przewidziane w przepisach o podatku dochodowy od osób fizycznych ulgi²⁶ można podzielić na pięć odrębnych grup:

Jedną istotną grupę ulg stanowią takie, które są w istocie sposobem na uwzględnienie – przynajmniej w części – poniesionych przez podatnika kosztów związanych z uzyskaniem przychodu. Do tej grupy zaliczyć można ulgi z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne czy składek na rzecz organizacji zawodowych, do których przynależność podatnika jest obowiązkowa. Warto przy tym zauważyć, iż ulgi powinny także obejmować składki na rzecz innych organizacji zawodowych nawet wówczas, gdy przynależność do nich nie ma charakteru obowiązkowego, ale jest związana z wykonywanym zawodem (np. z tytułu przynależności do towarzystw i organizacji naukowych krajowych i zagranicznych). Formą częściowego uwzględnienia kosztów są także ulgi z tytułu kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz zakupu pomocy i przyrządów służących wykonywaniu przez podatnika pracy zawodowej.

W podatku dochodowym od osób prawnych nie stosuje się minimum wolnego od podatku.

²⁵ Choćby słynne już kontrowersje wokół ulg z tytułu darowizn.

²⁶ Ulgi są określone w ustawie w art. 26, który ulegał wielokrotnym modyfikacjom, a także w przepisach wykonawczych.

Drugą grupę stanowią ulgi, które są zwrotem kosztów związanych z egzystencją podatnika, chociaż nie są zwrotem wydatków poniesionych przy uzyskiwaniu przychodów. Do tej grupy ulg należą zarówno ulgi z tytułu rehabilitacji podatnika będącego osobą niepełnosprawną, jak i ulgi związane z zaspokajaniem potrzeb mieszkaniowych. U podstaw ulg mieszkaniowych leżą wprawdzie głównie względy stymulacyjne związane z ożywieniem budownictwa mieszkaniowego, ale z punktu widzenia samego podatnika zaspokojenie jego potrzeb mieszkaniowych jest często warunkiem właściwego wykonywania pracy zawodowej, a więc pośrednio uzyskania przychodu (dochodu) podlegającego opodatkowaniu podatkiem dochodowym. Do omawianej grupy należałoby zaliczyć także proponowane już w latach ubiegłych, a wprowadzone w ustawie na 1997 r. ulgi z tytułu wydatków na cele zdrowotne podatnika. Ulgi związane z egzystencją podatnika mają najczęściej charakter typowo społeczny, ale mogą mieć również cele ekonomiczno-stymulacyjne (ulgi mieszkaniowe).

Trzecia grupa ulg to ulgi o charakterze *r o d z i n n y m*. Należą do niej ulgi z tytułu kształcenia dzieci, dojazdu dzieci do szkół, a także ulgi z tytułu rehabilitacji niepełnosprawnych członków rodziny podatnika. Wszystkie wymienione ulgi uwzględniają sytuację rodzinną podatnika, chociaż szczegółowe rozwiązania, dotyczące zwłaszcza kosztów kształcenia dzieci, budzą wiele kontrowersji i uwag krytycznych. Dotyczy one ograniczenia ulgi tylko do wydatków na kształcenie dzieci w szkołach niepublicznych, mimo że pobieranie nauki także w szkołach publicznych wiąże się obecnie z istotnymi obciążeniami finansowymi rodziców. Bardzo krytycznie należy także ocenić stosowanie podwójnego ograniczenia wysokości ulgi na kształcenie dzieci – nie może ona przekroczyć kwoty 1/5 przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej na każde dziecko, ale jednocześnie do końca 1996 r. przysługiwało tylko wówczas, gdy koszt kształcenia dziecka nie przekraczał rocznie 20% kwoty stanowiącej górną granicę pierwszego szczebla podatkowej skali progresywnej na dany rok.

Czwarta grupa ulg ma charakter stymulacyjny, przy czym stymulowanie zachowań podatnika może być podyktowane bądź względami ekonomicznymi, bądź społecznymi²⁷

---

²⁷ Pozafiskalne funkcje podatków (w tym także stymulacyjna) są obecnie traktowane jako takie, które – wraz z ograniczeniem interwencjonizmu państwowego – będą stopniowo ulegały osłabieniu. Por. W. Ł a c z k o w s k i, *Granice opodatkowania*, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia Iuridica, 1992, s. 125. Na temat pozafiskalnych funkcji podatków zob. m.in. N. G a j l, *Teorie podatkowe w świecie*, Warszawa 1992, s. 127 nn.; R. S o w i Ń s k i,

Z przesłanek ekonomicznych wywodziła się stosowana do końca 1996 r. ulga dotycząca zakupu obligacji oraz akcji i udziałów od Skarbu Państwa, z uwzględnieniem procesów prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych. Podobną genezę mają ulgi wynikające z prawa górniczego. Mają one jednak przy opodatkowaniu osób fizycznych znaczenie marginalne. Gospodarcze znaczenie mają oczywiście ulgi inwestycyjne.

Stymulacyjny charakter, ale o wyraźnym nachyleniu społecznym mają ulgi z tytułu darowizn. Ich kształt ulegał na przestrzeni kilku lat obowiązywania ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych zasadniczym przeobrażeniom.

Wprowadzane kolejno zmiany zacierały ich pierwotny i zasadniczy cel, jakim było preferowanie takich zachowań osób fizycznych (podobnie zresztą i prawych), które niejako „wyręczają” państwo i samorząd i inne – nawet prywatne – podmioty²⁸ w ponoszeniu nakładów na wskazane w ustawie społeczne cele wyższej użyteczności.

Przez umożliwienie dokonywania darowizn także na rzecz osób fizycznych, realizujących swoje prywatne cele oświatowe, ochronę zdrowia i inne wskazane w ustawie, darowizny straciły swój ogólnospołeczny wymiar, a stały się metodą na prywatną realizację tych celów bez płacenia podatku od kwot na nie wydatkowanych, co mogło odbywać się także w postaci darowizn wzajemnych²⁹. Nie można także uznać za naganne korzystanie przez podatników z rozwiązań prawnych przewidzianych w obowiązujących aktach prawnych, niezależnie od tego, czy przy ich przygotowywaniu, uchwalaniu i wprowadzaniu w życie dokonano kompleksowej analizy ich skutków tak doraźnych, jak perspektywicznych.

Następstwa niefortunnego sformułowania przepisów dotyczących darowizn po raz kolejny zwróciły uwagę na konieczność precyzyjnego formułowania

---

Realizacja redystrybucyjnej funkcji finansów publicznych za pomocą systemu podatkowego, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1995, nr 1, s. 65 nn.; M. W e r a l s k i, *Funkcje podatków a instrumenty podatkowe* [w:] *System instytucji...*, s. 56 nn.

²⁸ Na przykład poprzez dofinansowania domu opieki prowadzonego przez organizacje kościelne, przeznaczanie części dochodów na cele charytatywne czy kultu religijnego, a nie tylko na państwową służbę zdrowia czy oświatę.

²⁹ Ani art. 26 ustawy w brzmieniu nadanym nowelizującą ustawą z dnia 12 grudnia 1994 r., (Dz.U. z 1995 r., Nr 5, poz. 25), ani żaden przepis ustawy czy innego aktu prawnego nie zabraniał dokonywania darowizn wzajemnych ani nie przewidywał ograniczeń ulg podatkowych w takiej sytuacji.

treści ustaw i innych aktów prawnych i unikania doraźnych a pochopnych zmian³⁰.

Piąta grupa ulg jest w istocie następstwem z a b i e g u t e c h n i c z n e g o. Nie są to ulgi rzeczywiste. Dotyczą zwrotu nienależnie pobranych rent, emerytur i zasiłków z ubezpieczenia społecznego w kwotach uwzględniających pobrany podatek dochodowy, gdy nie zostały one potrącone przez organ rentowy. Rozwiązanie takie zapobiega opodatkowaniu nieistniejącego dochodu.

Odliczeniami objęte są także oparte na tytule prawnym renty i inne trwałe ciężary, obciążające podatnika, których nie można traktować jako kosztów uzyskania przychodu. Odliczone z tego tytułu kwoty:

- albo opodatkowane są jako dochód osoby, na której rzecz są wypłacane (np. alimenty na rzecz wstępnych czy rozwiedzionego małżonka),
- albo podlegają innemu podatkowi (np. renty z tytułu dożywocia),
- albo wreszcie mogą podlegać zwolnieniu z podatku u osoby otrzymującej świadczenie (np. renty z tytułu uszczerbku zdrowia w wyniku wypadku drogowego).

We wszystkich powyższych sytuacjach pomniejszeń podstawy opodatkowania nie można traktować jako ulgi w teoretycznym, ścisłym tego słowa znaczeniu. Dokonanie odliczenia zapobiega najczęściej podwójnemu opodatkowaniu tego samego dochodu.

3. Odrębnym zagadnieniem jest uwzględnienie w podatku od dochodów osobistych kwot wydatkowanych na cele i n w e s t y c y j n e. W pierwszej wersji ustawy wydatki na inwestycje związane z działalnością gospodarczą nie były brane pod uwagę przy obliczaniu podatku. Takie samo rozwiązanie prawne dotyczyło podatku dochodowego od osób prawnych.

Na podstawie rozporządzenia inwestycyjnego do końca 1996 r. część wydatków o charakterze inwestycyjnym – przy zachowaniu warunków wskazanych w tym rozporządzeniu – była uwzględniana jako ulga podatkowa odliczona albo od podstawy opodatkowania, albo od podatku (przy ryczałcie ewidencjonowanym).

Wydaje się, iż zarówno wydatków na cele inwestycyjne, związane z już prowadzoną przez podatnika działalnością gospodarczą, jak i przeznaczonych na przyszłą działalność gospodarczą, nie można wliczać do dochodów oso-

---

³⁰ Ulgę z tytułu darowizn zostały wyraźnie ograniczone w nowelizacji ustawy na 1997 r. przez likwidację możliwości odliczeń jako ulgi darowizn na rzecz osób fizycznych nawet wówczas, gdyby osoby takie realizowały społeczne cele wyższej użyteczności.

bistych osoby fizycznej. Wydatki tego rodzaju są bowiem przeznaczone na utrzymanie, udoskonalenie, rozszerzenie lub stworzenie źródła przychodu podatnika i dopiero dochód uzyskany dzięki inwestycji może stanowić dochód osobisty osoby fizycznej.

Zarówno z teoretycznego, jak i gospodarczego punktu widzenia właściwym byłoby rozwiązanie prawne, które pozwalałoby zaliczyć – w całości lub przynajmniej w części – wydatki inwestycyjne związane z prowadzoną przez osobę fizyczną działalnością gospodarczą do kosztów tej działalności, a nakłady inwestycyjne na przyszłą działalność gospodarczą objąć zwolnieniami przedmiotowymi. Przy takiej koncepcji dokonanie inwestycji gospodarczych nie mogłoby być podstawą do stosowania ulgi podatkowej.

Zasady stosowania ulg inwestycyjnych zostały poważnie zmienione od 1997 r. Zmiany dotyczą nakładów inwestycyjnych związanych z działalnością gospodarczą prowadzoną zarówno przez osoby fizyczne, jak i prawne³¹.

4. Katalog ulg stosowanych w podatku dochodowym od osób prawnych jest znacznie skromniejszy. Podstawą obliczenia podatku jest uzyskana w ciągu roku podatkowego przez osobę prawną wielkość dochodu pomniejszona o kwoty wynikające z czterech tytułów:

1) nakładów inwestycyjnych związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą;

2) darowizn na cele wyższej użyteczności, takich jak: naukowe, kulturalne, wychowawcze, charytatywne, kultu religijnego, rehabilitacji inwalidów i inne taksatywnie wskazane ustawie; wysokość odliczenia nie może przekraczać 10%, ewentualnie 15% dochodu;

3) obniżenia opłaty eksploatacyjnej wynikającej z prawa górniczego;

4) wydatków poniesionych na budowę własnego budynku wielorodzinnego.

Ulgi podatkowe dla osób prawnych mają dwojaki charakter. Podyktowane są bądź względami ekonomicznymi, bądź społecznymi.

Bardzo istotnym rodzajem ulg w podatku dochodowym, które mają charakter stymulacyjny, są wprowadzone od 1 stycznia 1994 r. ulgi i n w e s t y c y j n e. Są one szczegółowo określone w rozporządzeniu Rady Ministrów, które dotyczy – na jednakowych warunkach – tak podatników podatku dochodowego od osób fizycznych, jak i prawnych. Odnoszą się do inwestycji związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą. W odnie-

---

³¹ Począwszy od 1997 r. rozwiązania prawne dotyczące ulg inwestycyjnych zostały uregulowane w samej ustawie.

sieniu do osób prawnych ulgi te mogą polegać na zmniejszeniu podstawy opodatkowania o faktycznie poniesione nakłady inwestycyjne, ale nie więcej niż o 25% podstawy opodatkowania lub o 50% przy rozwiniętym eksporcie. Warunkiem skorzystania z ulgi jest terminowe wywiązywanie się podatnika z płatności podatkowych wobec państwa, płatności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne i wpłat na Fundusz Pracy, a także osiąganie odpowiedniego wskaźnika dochodowości, tj. minimum 4% przy działalności w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego lub budownictwa mieszkaniowego, a 8% o dla pozostałej działalności. W 1997 r. zasady stosowania ulg inwestycyjnych zostały poważnie zmienione.

Ważną ulgą o znaczeniu społecznym w podatku dochodowym od osób prawnych jest odliczanie z podstawy opodatkowania kwot przekazywanych jako **d a r o w i z n y** na cele wyższej użyteczności publicznej w wysokości do 10% lub 15% uzyskanego dochodu. Są one taksatywnie określone w samej ustawie, a przyjęte rozwiązanie prawne jest analogiczne do przewidzianego w podatku dochodowym od osób fizycznych. Ulga ma znaczenie przede wszystkim stymulacyjne i powinna zachęcić podmioty gospodarcze do ofiarności na różne cele społecznie użyteczne, preferowane przez państwo. Znaczenie tej ulgi osłabia jednak fakt, że ulga polega na odliczaniu kwot tego rodzaju darowizn od podstawy opodatkowania, a nie od kwoty wymierzonego podatku, a także ograniczenie wysokości ulgi do 10% (15%) dochodu. Zastrzeżenia budzić również może zróżnicowanie wysokości darowizn na poszczególne cele, które upoważniają do dokonania odliczenia, np. maksymalnie 10% dochodu na cele ochrony środowiska, ale do 15% na cele kultury fizycznej i sportu.

Ze **względów e k o l o g i c z n y c h** (a więc zarówno społecznych jak ekonomicznych) wprowadzono ulgę polegającą na nieopodatkowaniu kwot, o które zmniejszono opłaty eksploatacyjne za wydobywanie kopalin. Jest to rodzaj premii dla tych podmiotów, które prowadząc wydobywczą działalność gospodarczą, spełniają wymagania ochrony środowiska. Zresztą w podatku dochodowym od osób prawnych, podobnie jak w podatku dochodowym od osób fizycznych, zwiększona kwota takiej opłaty, mająca charakter restrykcji, nie jest uwzględniana w kosztach, czyli jest doliczana do podstawy opodatkowania. Tym samym od takiej kwoty podatek jest wymierzany.

Także z ekonomicznego i społecznego zarazem punktu widzenia ważne są ulgi z tytułu wydatków **m i e s z k a n i o w y c h**. Tego typu ulgi są nowością w podatku dochodowym od osób prawnych. Ich celem jest zaktywizowanie wielorodzinnego budownictwa mieszkaniowego przez różne podmioty gospodarcze. Ulgi mieszkaniowe są obecnie stosowane zarówno w podatku

dochodowym od osób fizycznych, jak i prawnych. Inny jest jednak zakres tych ulg w obu podatkach dochodowych.

Ulga mieszkaniowa dla osób prawnych dotyczy jedynie budowy przez taką osobę własnego domu wielorodzinnego, z przeznaczeniem lokali mieszkalnych na wynajem, i zakupu działki pod budowę takiego budynku. Nie obejmuje natomiast wydatków remontowych, jak ma to miejsce w podatku dochodowym od osób fizycznych.

VI. PODSUMOWANIE

1. Rozwiązania prawne dotyczące podstawy opodatkowania w podatkach dochodowych pobieranych z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej nie zawsze są zgodne z teoretycznym i formalnie deklarowanym charakterem obu podatków. Oba podatki są podatkami typu dochodowego. Z natury rzeczy podstawę opodatkowania stanowią więc powinna wielkość uzyskiwanego dochodu. Przyjęcie jako podstawy opodatkowania przychodu powinno być prawem, a nie obowiązkiem podatnika i powinno mieć zastosowanie tylko wyjątkowo.

2. Ustalenie podstawy opodatkowania powinno opierać się na uwzględnieniu rzeczywistych kosztów związanych z uzyskaniem przychodu z działalności gospodarczej. Należałoby brać przy tym pod uwagę nie tylko koszty konieczne i pożyteczne dla uzyskanego przychodu, ale także koszty zmierzające do zwiększenia i rozszerzenia źródła przychodu (nakłady inwestycyjne). Problemem otwartym pozostaje uwzględnienie nakładów inwestycyjnych jako zwolnienia podatkowego, kosztów uzyskania przychodu czy też ulgi podatkowej.

Stosowanie innych metod ustalania kosztów, a tym samym i dochodów w podatkach dochodowych powinno mieć charakter wyjątkowy i sporadyczny. Należy je stosować tylko wówczas, gdy nie ma możliwości rzeczywistego obliczenia kosztów.

3. Stosowanie ulg podatkowych, chociaż stanowi rozwiązanie efektywne i korzystne dla podatnika, nie powinno niweczyć powszechnego charakteru podatku. Nadmierna ilość ulg podatkowych jest niejednokrotnie sposobem na łagodzenie nadmiernego fiskalizmu rozwiązań prawnych. Przy obniżeniu stawek podatkowych w obu polskich podatkach dochodowych i pełnym (a przynajmniej rozszerzonym) uwzględnieniu kosztów uzyskania przychodu

utrzymywanie wielu ulg podatkowych straciłoby rację bytu. Dotyczy to przede wszystkim rozbudowanego katalogu ulg w podatku dochodowym od osób fizycznych. Część z tych ulg powinna być uwzględniona jako koszty uzyskania przychodu lub jako zwolnienie minimum dochodu uwzględniającego koszty biologicznej i społecznej egzystencji podatnika i pozostającej na jego utrzymaniu rodziny³². Fakt uzyskiwania przez osoby fizyczne dochodów z działalności gospodarczej czy z innych tytułów nie powinien mieć znaczenia przy określaniu tego wolnego od podatku minimum rodzinnego.

Jedynie pomniejszenia dochodu – tak osób fizycznych jak prawnych – z tytułu darowizn na społeczne cele wyższej użyteczności powinny być uwzględnione jako ulgi. Ofiarność osób fizycznych i prawnych na cele kulturalne, oświatowe, charytatywne itp. zmniejsza bowiem zaangażowanie podmiotów publicznych w finansowanie zadań społecznych i pozwala na lepsze ich zaspokojenie.

4. Wiele rozwiązań prawnych w obu podatkach dochodowych jest dyktowanych względami czysto fiskalnymi. Fiskalizm, który oczywiście leży u podstaw każdego podatku, nie może przybierać postaci „doraźnej”, polegającej na chęci przysporzenia państwa w danym roku dochodów za wszelką cenę, bez względu na perspektywiczne i różnorodne, tak gospodarcze jak i społeczne skutki przyjętych rozwiązań prawnych³³. Fiskalizm powinien natomiast mieć charakter perspektywiczny i racjonalny. Powinien zmierzać do zapewnienia państwu trwałych, wydajnych źródeł przychodu i nie powodować zjawisk szkodliwych czy wręcz patologicznych. Tylko przykładowo można wśród takich zjawisk wskazać na wzrost tzw. szarej strefy w gospodarce i wzrost zakresu ubóstwa społecznego. Istnienie i rozszerzenie się takich zjawisk powoduje nie tylko ujemne skutki społeczne, ale i wymierne straty gospodarcze i finansowe, a także konieczność wzrostu nakładów na pomoc społeczną.

---

³² Na temat podstawy opodatkowania w podatku dochodowym od osób fizycznych por. szerzej: W. W ó j t o w i c z, *Podstawa opodatkowania w podatku dochodowym od osób fizycznych*, „Studia Prawnicze,” 1996, nr 1-4.

³³ Podatek powinien uwzględniać zarówno aspekt ekonomiczny, jak i prawny. Na trudności w tworzeniu racjonalnego prawa podatkowego zwracał uwagę m.in. A. Kostecki (*Elementy konstrukcji instytucji podatnika* [w:] *System instytucji prawno-finansowych w PRL*, t. III, s. 151 nn.).

THE PROBLEMS OF THE BASIS OF TAXATION ON BUSINESS INCOME

S u m m a r y

The paper is dealing with still essential, though controversial and ones that arouse a number of doubts, problems with settling the basis of taxation in income tax. The subject matter of the paper is limited to the question of the basis of taxation on the incomes from a non-agricultural business conducted by both physical and legal bodies. The author concentrates her considerations basic on three issues which arouse many misunderstanding and doubts in both the doctrine of tax law and in taxation practice:

- 1) what should be the basis of taxation in income taxes (the term "basic model"),
- 2) whether and in what situations the basis of taxation would be defined in a different way, differently than it is presumed by the "basic model",
- 3) what methods are there to settle the basis of taxation and what elements mould the amount of the basis of taxation; the catalogue and principles of tax relief.

The three problems are essential in both Polish income taxes. The legal solutions may not always be identical, though they manifest many similarities. The author takes into account both mutual solutions and those specific of both taxes, which deal with the basis of income taxation gained from business by physical and legal bodies.

Translated by Jan Kłos